

# מאורות תורת המשפט

## תשובות אקטואליות בדיני ממונות

אבישי נתן מייטלס

י"ד בכסלו תשע"ו נשלח חינם מידי שבועיים, להצטרפות: [meorothamishpat@gmail.com](mailto:meorothamishpat@gmail.com) גליון מספר 28

## אם יכול לחזור בו מהתחייבותו

### המקרים:

א. אדם התחייב לחבירו שיתן לו סכום נכבד, וכעת מבקש לחזור בו מהתחייבותו. טענתו היא שאומנם הוא מפר הבטחה, אך אינו מחויב לכך קניינית.

ב. בחוזה שכירות שעליו חתם השוכר היה כתוב: 'השוכר מתחייב להחזיר את הדירה במצבה הנוכחי'. היחסים בין השוכר והמשכיר העכירו, וכעת ממאן השוכר לקיים ולעמוד בהתחייבות זו.

**השוכר טוען**, שהתחייב כן על דעת שהמשכיר ינהג עימו כשורה, וכעת הוא מבקש לחזור בו מהתחייבות זו.

**המשכיר טוען**, שמשעה שהתחייב הינו משועבד לכך, ואף שהשוכר אינו שבע רצון מהיחס אליו, הינו מחויב לנכתב בחוזה, כל עוד אין לו טענה ממונית.

### תשובה

חייב אדם לעמוד בדיבורו, ואין לו לחזור בו, אלא אם נעשה שינוי לאחר סיכומו הראשון, או שהתחייבותו היתה על מתנה גדולה ומרובה.

המתחייב לעשות **פעולה**, הו קניין דברים, ואף אם נעשה קניין על כך, אינו מחויב בו. אך המתחייב **לתת מתנה או ממון** לחבירו, ישנה מחלוקת אם הו קניין דברים. אולם **המחייב עצמו** בקניין בחוב ממוני, ועשה קניין על כך מעכשיו, מחויב בחיוב זה<sup>222</sup>, אף אם התחייב על דבר שאינו בעולם.

על כן אם התחייב **לתת חפץ מסוים**, החפץ לא נקנה ללוקח, ורק מוטל על המתחייב לתת, ובי"ד יכפה אותו לעמוד בהתחייבותו<sup>223</sup>. אך אם חייב עצמו בקניין מעכשיו, חייב את גופו בחיוב זה, ומחויב לתת את החפץ או לשלם את תמורתו.

המתחייב בחוזה, הו כהתחייב בשטר בלא קניין נוסף, והו קניין דברים, ויכול לחזור בו מהתחייבותו. לכן לא יהא לכאורה מחויב להחזיר את הדירה במצב כפי שקיבלה. אולם כיון שתמורת התחייבותו קיבל דבר, לא נחשב קניין דברים ומחויב לעמוד בהתחייבותו.

### נימוקי הדין

ישנם שני נושאים במקרים הנזכרים הנדונים. במקרה הראשון, לא נעשה כל קניין בין הצדדים, וההתחייבות לא היתה מעוגנת מבחינה קניינית, ועל כן השאלה הינה בין אדם למקום ולחבירו אם מחויב להבטחתו, והאם הוא כלול בכלל מחוסרי אמנה. במקרה השני, עוגנה ההבטחה בחוזה, ונעשתה העיסקה, והדין הינו אם התחייבות זו הינה ברת קניין, והאם יש בקניין כדי לחייב בהעדר שיעבוד הגוף, או שאין אפשרות לחייב. בגיליון זה נדון בשני ההיבטים הללו.

<sup>222</sup> שיטת הרמב"ם בהל' מכירה יא, טז שאם התחייב בחיוב שאינו קצוב, אינו מחויב בו. והשו"ע בס' ס סעי' ב כתב שחלקו עליו הראשונים. והש"ך שם ס"ק יב כתב שאף אין לומר קים לי כרמב"ם.  
<sup>223</sup> נתיה"מ ס' לט ס"ק יז.

## אין רוח חכמים נוחה מהחוזר בו מדיבורו

פסק השו"ע בס' רד סעי' ז עפ"י הגמ' בב"מ בדף מח.: 'הנושא ונותן בדברים בלבד, הרי זה ראוי לו לעמוד בדבורו אף על פי שלא לקח מהדמים כלום, ולא רשם ולא הניח משכון. וכל החוזר בו, בין לוקח בין מוכר, אע"פ שאינו חייב לקבל מי שפרע ה"ז ממחוסרי אמנה ואין רוח חכמים נוחה הימנו'. על כן כל הנותן מתנה מועטת, מחויב לעמוד בדיבורו, כמבואר בגמ' שם בדף מט.. אומנם במתנה גדולה, יכול לטעון שלא היתה בכוונתו ליתן, ויעיד על כך גדולה של המתנה, שלא רגילים ליתן באופן נדיב כ"כ, ויהא פטור מליתן.

רש"י שם באר: 'אין נחת רוח לחכמי ישראל במעשיו של זה, אין דעתם נוחה עליהם... ואין לנו קללה אחרת, אלא אינו הגון בעיני חכמים'. בפירוש הר"ש במשנה שביעית פ"י מ"ט כתב שאין במעשה זה איסור, אלא שאין רוח חכמים נוחה הימנו. ובשטמ"ק ב"מ מט. ד"ה עוד כתב בשם הראב"ד שאינו נעשה רשע בכך.

אך הט"ז ביו"ד בס' רסד סק"ה הביא את דברי הב"י שם בשם הריב"ם: 'משום שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב, ומותר לקרותו רשע'. וכ"כ הש"ך ביו"ד סק"ז שמותר לקרותו רשע כשחזר בו מהבטחתו, ללא היתר. במשפטי שלום הביא משמיה דהראנ"ח שיש לבי"ד למנוע חזרה זו ולקרותו עבריינא, ויתרו בו ויביישוהו ברבים. ומדינא סבר שמכים אותו עד שתצא נפשו, אלא שבזה"ז אין כח ב"ד יפה. ודלא כעין יצחק תניינא אהע"ז סוס' לד ס"ק כז שאין כופין על כך אף במילי.

הדברים אמורים כשחוזר בו בלא סיבה מיוחדת, אך ישנם מצבים שמותר לחזור בו מהסיכום על העיסקה, למשל כששכר פועל ולא נצרך עוד למלאכתו, או אף אם צריך מלאכה אך נוכח שיכול לעשותה לבדו או בסיוע שלא כרוך בהוצאה ממונית (הסמ"ע בס' שלג סק"א תמה שמלשון הטור נראה שהתיר לחזור לכתחילה 'איזה מהן שבא לחזור הרשות בידו', ובאר שדבריו נסבו על אופנים אלה שציינו).

ואם מצא סחורה בזול יותר (בגר"א בס' רד ס"ק יח מבואר כשמדובר בהפרש של שתות ביניהם), נחלקו הראשונים בדבר; הראב"ד הר"ן והרשב"א הובאו בנימוק"י סברו שאף במקרה של שינוי שער יש בדברים משום מחוסרי אמנה, וראיתם הינה מכך שמחלוקת רב ורבי יוחנן לגבי מחוסרי אמנה הובאה אגב מעשה דרב כהנא (הובא בגמ' שם) וש"מ שאף במציאות כזו איכא משום מחוסרי אמנה. אולם בעה"מ והרא"ש ב"מ פ"ד ס' יד והטור סברו שבמקרה של שינוי שער אין משום מחוסרי אמנה, והר"ן כתב שלשיטה זו צריך לומר דמחלוקת רב ורבי יוחנן הובאה אגב מעשה דרב כהנא, אבל במעשה דרב כהנא גופא לכו"ע יכול לחזור בו. השו"ע בס' רד סעי' יא פסק לדינא לאיסורא כשיטת רוב הראשונים הראשונה, וכן הכריע הרמ"א. הש"ך בסעיף יא ציין לדברי הב"ח שנסתפק בדיון זה מאחר דמהירושלמי משמע שסבר כדעת הבעה"מ והרא"ש (כן הבין קצוה"ח בס' רכא), וכן הקל בסמ"ע שם ס"ק יב וכן בס' שלג סק"א ובביאור הגר"א ס"ק יח. וכן נקט בשבט הלוי ח"ד סי' ו' להקל.

נמצא שבהעדר סיבה מיוחדת, יהא אסור לחזור מהתחייבות שניתנה, אם הינה מתנה סבירה ולא גדולה.

## קניין דברים

ובנוסף לכך, יש לבחון את תוקפה ההלכתי של ההתחייבות, אם מחויב בכך גם מבחינה ממונית.

הגמ' בריש ב"ב בדף ג. העמידה את דין המשנה השותפים שרצו לעשות מחיצה, שחלקו בחצר שאין בה דין חלוקה. והקשתה הגמ': 'כי רצו מאי הוי, נהדרו בהו. אמר רבי יוסי א"ר יוחנן שקנו מידן. וכי קנו מידן מאי הוי, קניין דברים בעלמא הוא. כשקנו בידן ברוחות'. הרי שאין אפשרות לעשות קניין על הבטחה לעשות מעשה.

הנימוק יוסף שם בדף ב. כתב בשם הגאונים שאף אם התחייב לחברו מאתיים זוז וקנו מידו, הוי קניין דברים ורשאי לחזור בו. נמצא שאין התחייבות מחייבת אף שנעשה על כך קניין, ויכול לחזור בו.

## האם ניתן לחזור בו מהתחייבות

איתא בגמ' בע"ז בדף עב: 'ההוא גברא דא"ל לחבריה אי מזביננא לה להא ארעא - לך מזביננא לה. אזל זבנה לאיניש אחרינא. אמר רב יוסף קנה קמא... אמר רב כהנא קנה קמא. מתקיף לה רב יעקב מנהר פקוד האי זוזי אנסוהו. והלכתא כרב יעקב מנהר פקוד'. מדובר שלאחר שהבטיח למכור לראשון, מכר לשני בדמים יקרים, ונחלקו האמוראים בדיון זה אם מחויב לעמוד בהתחייבותו לראשון, או שיכול לחזור בו.

רש"י שם בד"ה 'לך מזביננא' והרא"ש שם העמידו גמ' זו: 'וקנו מיניה בקנין'.

והקשו הראשונים על דין זה מהדין בסעיף הקודם, שלא מחויב בהתחייבויות שקיבל על עצמו, אף שנעשה על כך קניין, שכן קניין דברים הוא.

**שיטה א:** המהר"א ששון ס' קלג כתב שהר"ף העמיד את דין הגמ' בע"ז שקנו מעכשיו. וכן העמיד הרמב"ם בהל' מכירה ח' ז שקנו מידו ומעכשיו, והמגיד משנה כתב שמקורו ברב האי גאון וברי"ף, וכן פסק השו"ע בס' חו"ס סעי' א.

נמצא שרק אם עשו קניין על התחייבות, וכתבו שחלה ההתחייבות מעכשיו, חל הקניין ואינו יכול לחזור בו.

הרשב"א הובא בב"ב ס' ה' הביא בשם ספר המקח לשון מכירה מעכשיו, בהווה: 'הקנייתיה לך בדמים כך וכך מעכשיו, וכשארצה למכור', וכן הוא בלשון השו"ע בס' חו"ס סעי' א: 'כשאמכור שדה זו, הרי היא מכורה לך מעכשיו'. אולם הטור שם הביא לשון עתידית: 'אמכרנה לך מעכשיו'. בביאור מחלוקתם, הביא הנתיב"מ שם סק"א את דעת מהר"א ששון שבאר שנחלקו אם מהני קניין 'אתן' כשאומר מעכשיו, שלדעת הרשב"א והשו"ע לא מהני קניין 'אתן' אף שאומר מעכשיו, וצריך לשון הווה (הנתיב"מ באר שאף שאומר לשון הווה, צריך לומר מעכשיו, כיון דמירי בקניין סודר והמקח נקנה לאחר זמן שהסודר לא בידו, לפיכך בעי לקנות מעכשיו).

**שיטה ב:** הב"ב ס' ה' הביא את דעת בעל העיטור, שבאר את הגמ' בע"ז שלא דרוש קניין מעכשיו, ומהני קניין אתן, כיון שמתחייב לתת לו בקניין, אין בעיית סמכא דעתא, וחל החיוב. ולקמן נבאר מדוע לא הוי קניין דברים.

## קניין אתן

### שיטת הרשב"א

הב"ב ס' ה' הביא בשם תשובת הרשב"א: 'שאלת מי שקנו ממנו בעדים שימכור ביתו לחבירו, וחבירו קנה לו בקנין גם כן שיקננה כפי ראות שני אנשים הבקאים בשומא, ונתרצו שניהם על כך... תשובה. לשון זה שאמרת איני מכירו ואינה ענין לקניינים אלו, וקנין דברים בעלמא, שהרי לא הקנה המוכר ביתו לחבירו אלא שקנו מידו שימכור. ובמה נתחייב למכור. וכן הלוקח לא חייב עצמו בכלום, ועובדא דההוא גברא דאמר לחבריה אי מזביננא להאי ארעא, לדידך מזביננא במאה זוזי... דאלמא אי זבנה במאה, לכולי עלמא קנה קמא, התם בשקנה האי ארעא מהשתא, והחזיק בה בתנאי שאם ימכרנה שתהא קנויה לו, הא לאו הכי לא עשה ולא כלום. וכן כתב רבינו האי בספר המקח כגון שקנו מן המוכר ואמר הקנייתיה לך בדמים כך וכך מעכשיו, וכשארצה למכור והקרקע עומדת ביד הלוקח, כהאי גוונא קני. ואי לא, לא קני'.

הרי שהבין הרשב"א שאין חיוב למכור בית בשל התחייבות למכור, והוי קניין דברים בלבד. והקשה על כך מהגמ' בע"ז הנ"ל שנחלקו שם אם אמר לחבירו שאם אמכור קרקע זו, ימכרנה לו במאה, ולבסוף מכר לאחר במאה עשרים. ורב יוסף ורב כהנא סברו שראשון קנה, ואילו רבי יעקב מנהר פקוד סבר שכיון שקיבל תשלום יותר ממאה זוזי, זוזי אנסוהו והסכים למכירה. הרי דלכו"ע אם לא היה מקבל שכר הגון, היה קונה ראשון. וכיצד קנה הראשון, והלא רק התחייב למכור לו והוי קניין דברים. ובאר הרשב"א שמירי שם שקנה מעכשיו, שאם אמכרנה במאה זוזי, מכורה לך מעכשיו.

והוסיף הרשב"א שם בהמשך דבריו אופן נוסף שמחייב: 'אם שנים אלו שאמרת, חייבו עצמם כראוי זה למכור וזה לקנות... מסתברא שכל שזה בא לקנות, חייב השני למכור. וכל שהמוכר בא למכור, חייב הקונה לקנות', דהיינו אם היתה החייבות הדדית בין הצדדים למכור ולקנות, מחויבים לביצוע המקח

ברצון אחד הצדדים, אף בלא שקנו מעכשיו. וכ"כ היד רמ"ה בב"ב. ובאר המחנה אפרים בהלכות מכירה יא, ג את טעם הדין, שכיון שמתחייב תמורת הדבר, אינו אסמכתא, אלא גומר בדעתו להתחייב. וכן נקט הגר"ש אלישיב בקובץ תשובות ח"א סי' רטז שהנכתב בחוזה שחייב להעמיד את הדירה במצב שמקבל, מחייב, אף שהיו התחייבות על פעולה, ואינו כקניין דברים, כיון שמתחייב תמורת קבלת הדירה, ואין בכך אסמכתא וחייב במה שהתחייב מכבר. אך הרשב"א הנ"ל לא באר בדבריו אם כבר חל המקח בכך, ונפ"מ אם בינתיים מכר לאחר, אם קנה ראשון בכך שהתחייב לו מכבר.

אמנם, ישנה סתירה בין פסקי הרשב"א.

הב"י בס' קצה הביא תשובות רשב"א ח"א אלף קמב נוספת: 'ששאלוהו על מי שיצא עליו שטר שכתוב בו אתן לך כך וכך, וכל אתן ואעשה אינו כלום. והשיב, דכל שקנו מידו, אע"פ שלא אמר בלשון חיוב חייב, דקנין מילתא אלימתא היא ומתקן הענין, וכאילו מחייב עצמו באותו דבר שאמר ליתן. וכדאסיקנא בריש הכותב כתובות פג. דמגופה של קרקע קנו מידו... ובפרק זה בורר בענין נאמן עלי אבא באתן לך, מחלוקת, ואסיקנא דלפני גמר דין וקנו מידו אין לאחר קנין כלום, הרי שאפילו באתן לך וקודם גמר דין, אפילו למאן דאמר דבלא קנין יכול לחזור בו, בקנין מודה שהקנין מחזיק הענין כאילו מחייב עצמו ליתן מה שאמרו הם'. נמצא, שכל שכלול בלשון לשון חיוב מהני קנין, אף שהיו קניין דברים, ואין צריך לקנות מעכשיו. כן סברו מהר"א די בוטון לחם רב בסוס' רי, מהר"א ששון תורת אמת בס' קלג, שהקנין חל כאשר אמר לשון חיוב.

בישוב הסתירה נאמרו כמה יישובים;

א. הכנה ג' בס' קצה בשם מהר"ש הלוי חילק בין שאמר **אמכור** שלא מהני, משום שתלה דעתו בדעת אחרים, ואין גמירות דעת גמורה, לבין שחייב עצמו **לתת** שתלוי בדעת עצמו, וחייב בו. וכן באר הגידולי תרומה שער סב ח"א סעי' ד.

אולם בנתיב"מ בס' רו"ס ק"א מבואר שלא קיבל חילוק זה, שכן כתב שאם כתב בדעת הרשב"א שאם כתב הקנין בשטר, הוי כלשון חיוב, הגם שמדובר שם כשאמר 'אמכור'.

המשנה למלך בהלכות מכירה פ"ח ה"ז הביא תשובת הריב"ש בס' קעה שפסק שאם אמר לחבירו שימכור לו בסך מסוים, ומכר לאחר, קנה ראשון. והקשה המשל"מ שהרי לא אמר מעכשיו, ויישב, שאף אם נחלוק על מהר"א ששון שחילק בין כשאמר בלשון המועיל או לאו, יש לבאר דברי הריב"ש כשאמר בלשון המועיל.

ב. המגיד משנה בהלכות זכיה ומתנה פ"ח ה"ו הקשה על דברי הרשב"א בחידושו לב"ב שהרי אתן לא הוי קנין דברים: 'וצ"ע באתן לך היאך יקנה, שהרי נתבאר דהכותב בשטר אתננו לא קנה, כדאיתא בגיטין דף מ' ע"ב. ואפשר לדעתם דטפי עדיף קנין משטר'. הקושיה היא מדין הכותב בשטר אעשנו בן חורין, שרבי אומר קנה וחכמים אומרים לא קנה, והרמב"ם בהל' זכיה ומתנה פ"ד ה"א פסק כחכמים. הרי להדיא, שהכותב בשטר שיעשה עבדו בן חורין לא מהני. ואיך סובר הרשב"א דקניין אתן מהני. ויישב המ"מ שמועיל קניין אתן רק אם נעשה הקנין **בסודר**, אבל **בשטר לא מהני**. וכן כתב הב"ח בס' רמה בשם הגאונים לחלק בין שהתחייב בקניין אתן בשטר שלא מהני, לבין קניין אתן שנעשה בקניין סודר שמהני.

יסוד התירוץ הינו, שיש לבחון ולפרש את כוונת הנותן שאמר אתן, שגמר בדעתו ליתן. ובגוף דברי הרשב"א מבואר כן: 'דקנין מילתא אלימתא היא ומתקן הענין', הרי שעושה קנין, מגלה על גמירות דעתו על הקניין.

בטעם הדין שמהני קניין, באר המהר"א ששון שם: 'משום דחייב עצמו אלים טפי'. אולם המשנה למלך שם חלק על הבנה זו, וסבר שאין בלשון חיוב כדי לקנות, ולא יוכל להוציא מהשני שקנה בפועל את השדה: 'דמחייב עצמו אינה מכורה, אלא מחוייב למוכרה. וכל שמכר לאחר, זכה שני'. הרי שנחלקו אם התחייבות הינה כביצוע המקח, שלדעת המהר"א ששון הוי כמכירה ממש. ואילו למשל"מ אין בכך אלא התחייבות למכור<sup>224</sup>.

<sup>224</sup> לדבריו יש להעמיד את הסוגיא בע"ז שאמרו מעכשיו ולכן היה מחוייב למקח.

## שיטת בעל העיטור – מהני קניין 'אתן'

הטור בס' קמ הביא דעת הרא"ש שסבר שקניין אתן אינו קניין דברים. והב"י שם באר שכיון שקנו ושיעבדו נכסיהם לבניין הכותל, מחויב לקיים את התחייבותו. ברם אינו מחויב להתחייבות על פעולה, שכן הוא קניין דברים.

הב"י בס' רו והתשובות מיימוני משפטים סי' טו הביאו את דעת בעל העיטור, שבאר את הגמ' בע"ז שלא דרוש קניין מעכשיו, ומהני קניין אתן, שכיון שמתחייב ליתן לו בקניין, אין בעיית סמכא דעתא וחל החיוב. וצ"ב מאי שנא משותפים שרצו לחלוק ברוחות שהגמ' אמרה שהיו קניין דברים. ונאמרו שני אופנים בביאור דבריו;

**א.** כשמקנה בלשון אתן, מתכוון להקנות באופן מיידי, וחל מיד הקניין. כן באר הנתיה"מ בס' ח בביאורים סק"ב: 'נראה דדעת הרמב"ם דקנין בלשון אתן ג"כ מהני, דסתם קנין הוי מעכשיו ומהני לשון אתן'. כלומר, אף שלא אמר מעכשיו, כל שעשה קניין הוי כאומר כן, וחל המקח מיד. וכן הוא בערוך השולחן בס' רמה סעי' ב: 'וי"א דקניין סודר מהני בלשון אתן, דקניין דברים אינו אלא כשקנה לילך או לחלוק וכיוצא בזה, אבל קניין אתן, קניינו הוא על שדה זו או על חפץ זה לקנותה עתה, דאל"כ מה היה לו לקבל עתה בקניין'. וכן הוא להדיא בספר פרח מטה אהרן ח"א סי' ט: 'ע"י הקנין נפרש כוונת אתננו בזה הקנין (שהקנין פועל כעת) ואף שהוא לעתיד, הכוונה שפועל הנתניה יהיה לעתיד, והזכיה מעכשיו. אבל באמכור אף שיהיה בקנין... א"א לפרש שהוא מקנה גוף הקרקע מעכשיו, דוודאי אין כוונתו למוכרו מעכשיו, דהרי אמר אמכור בלשון עתיד'.

**ב.** התחייבות על פעולה הינה קניין דברים ולא שייך לעשות קניין על כך, אולם התחייבות ממונית הינה כשיעבוד עצמו, וחל השיעבוד על גופו כשעשה קניין. ובביאור הדבר באר הקצוה"ח בס' רו סק"א שאין אפשרות להתחייב על חפץ מסוים. הרי שלא יכול להחיל חיוב על החפץ, ועל מחוייבות, אלא רק לשעבד גברא. ואם מתחייב לפעולה לא מהני אף שיעשה קניין, אך שיעבוד על חפץ בקניין מהני.

הבית שמואל באהע"ז בס' נ סק"י הסתפק בדעת הסוברים שקניין אתן מהני, אם ב"ד רשאי לרדת לנכסיו, או רק כופין אותו לקיים דבריו, כלומר האם חל החיוב והשיעבוד על נכסיו בשל הבטחתו ליתן, או רק שיעבד עצמו לעשות את הפעולה וליתן: 'ויש אומרים קנין אתן מהני. ויש לפרש דברי מהרי"ו שם בתשו' בשני אופנים. א'. קנין אתן מהני, היינו אם נעשה קנין סודר... זכה אותו פלוני במתנה, ואם מת הנותן צריכים בניו לקיים. ומכל שכן אם הוא חי, דצריך לקיים, ומוציאים ממנו... עוד יש לפרש בע"א, אפילו אם עשה ק"ס ליתן מתנה לפלוני, אין שום זכות להמקבל, אלא כופין את הנותן לקיים הקנין, ואם מת ולא נתן אין מוציאין מירשיו'. יתכן והסתפק בגדר קניין 'אתן' לפי שני האופנים דלעיל, שכן לפי האופן הראשון חל המקח מיד, ויוכלו ב"ד לרדת לנכסיו. אך לפי האופן השני רק מחויב והשתעבד על החיוב, ואפשר שאין החיוב חל מכבר על הנכסים. הסמ"ע בס' רמה סוסק"ב הב"ש והקצוה"ח בס' רמה סק"א הכריעו שאין יורדים לנכסיו, ואם מת לא גובין מנכסיו, שכן אין בקניין זה לחייב נכסיו, אלא רק מחויב לקיים הבטחתו.

בבעל העיטור מוכח שהבין שחל החיוב מיד, שכן לא העמיד את הגמ' בע"ז באומר מעכשיו, ואפ"ה מחוייב ללקוח הראשון בשל קניין אתן. הרי שחל המקח משעה שהקנה בקניין זה מיד.

## שיטות הסוברים שקניין 'אתן' לא מחייב

בניגוד לכך, ישנם פוסקים שסברו שקניין אתן הינו קניין דברים בלבד, ואינו מחייב אף לו עשו קניין ביניהם.

הטור בריש סי' רמה הביא משמיה דהרמ"ה: 'אם אמר אתננה לו אפילו אם קנו מידו, לא קנה, דקנין דברים בעלמא הוא ולא מחייב לקיימו בעל כרחיה'. הרי שסבר שקנין אתן לא מהני (א"כ יאמר 'אתן לו מעכשיו'), וכדעת הגאונים שהביא הנימוק"י. וכן הביא הב"י שם שכן דעת התשב"ץ והרמב"ן בשם הרי"ף, וכך הכריע הרמ"א בהלכות מתנה בס' רמה סעי' ב בשם המהרי"ו שלא מועיל קניין אתן.

בגדר החיסרון שבקניין אתן, נאמרו שני אופנים;

א. במשנת ר' אהרון ובשערי חיים קידושין ס' לה אות ג בארו שאין כאן חסרון במעשה קניין, אלא מפני שלא שייך שיהא חיוב על גוף אדם לעשות פעולה, אלא רק חיוב ממוני יכול להחיל ולשעבד גופו.

ב. ברשב"א בתשו' אלף קמב מבואר טעם אחר, שכן כתב שאם עשה קניין על קניין אתן מהני: 'דקניין מילתא אלימתא היא ומתקן העניין, וכאילו מחייב עצמו באותו דבר שאמר ליתן'. ובאר בשיעורי ר' שמואל רוזובסקי אות נב שהחסרון בלשון אתן הינו בשל אומדן דעתו, ואם עושה קניין מתקן זאת ומגלה שדעתו להתחייב ולשעבד עצמו על חיוב זה.

הקצוה"ח בס' ר' סק"א הבין שאם מחייב עצמו בשטר, הרי חייב ככל דיני שטר, ושעבד עצמו לכך, ולכן אף גובה ממשועבדים. ובאר שעל מנת שתחול ההתחייבות, יש להתחייב מעכשיו, ואז חל החיוב על גופו, ואם לא התחייב מעכשיו, לא חל המקח ולא קנה הראשון. וכתב הקצוה"ח: 'וכדי שיחול החיוב על גופו צריך שיתחייב מעכשיו באחריות ואם אבדו פורע לו ממקום אחר, ואם אין בו חיוב אחריות לפרוע ממקום אחר רק חיוב על הדבר שרוצה ליתן, הו"ל קנין דברים. ה"נ כיון שאין בזה חיוב אחריות לא הוי חיוב כלל' - הרי שהבין שאם מתחייב למכור, לא מחויב בכך משום שלא קיבל על עצמו שעבוד גוף ואחריות אם יאבד. ואם קיבל עליו אחריות, מהני.

אולם הנתייה"מ שם סק"ב הסתפק ביסוד דינו של הקצוה"ח: 'ולדידי הדבר מסופק, דכיון שאין בו חיוב ממון רק שהתחייב מעצמו למכור, וכיון שבתרא קני מן הדין, הוי כאילו התחייב עצמו על דבר שאינו בידו, שאין החיוב חל'. הרי שהבין שרק כאשר מתחייב בשטר, החיל על עצמו שיעבוד, וגובה ממשועבדים. אך כשהתחייב רק למכור, לא הקנה ממש בהתחייבות. והסתפק אם יכול להחיל על גופו חיוב שלא קיים עדיין. לדבריו, התחייבות על פעולה מחייבת רק אם היתה תחת ידו, ואין אפשרות להתחייב על פעולה שלא ברשותו.

הרי שהקצוה"ח סבר שמהני לשעבד גופו על התחייבות, אך כיון שלא שעבד גופו אם יאבד, אינו חייב דבר אם מכרו לאחר, כי בהתחייבותו למכור חסר תנאי יסודי, שלא שיעבד גופו אם יאבד. ואילו לנתייה"מ, אין בהתחייבות למכור חיוב ממון כלל.

ולשיטתם אזלי. שכן הקצוה"ח בס' ס כתב שאם התחייב למכור דבר שלא בא לעולם, ומת הנותן בטרם שמסרו, זכה המקבל. שכן ההתחייבות מחייבת אם קיבל על עצמו אחריות דמיו. והנתייה"מ שם סק"ב חלק על דבריו, וס'ל שלא זכה המקבל: 'במתחייב עצמו בדבר שאין בידו לגמרי, ודאי שלא חל החיוב... דאולי לא ימכור לו חברו בעד כל הון, וכיון שלא חל החיוב במקצת, לא נתחייב כלל... ולא מצינו שעבוד רק כשמשעבד כשיבוא לרשותו'. כלומר, לדעת הנתייה"מ המכירה מתבצעת בעת העברת הבעלות ולא בעת ההתחייבות, ועל כן אם לא היתה בידו קרקע בעת ההתחייבות, אם נפטר בעת החלות, העסקה בטילה. אומנם סייג זאת, שאם היה הדבר מצוי בידו או בשוק<sup>225</sup>, מחויב במקח, כיון שנחשב שיכל לממש את המקח בעת ההתחייבות, נחשב ששעבד גופו על כך.

לסיכום הדין אם מבקש לחזור בו מהתחייבות: לדעת מהר"א ששון נחלקו בכך הרשב"א והרמב"ן אם יכול לחזור בו בשעבוד דאקני. לדעת הקצוה"ח מחויב מחמת התחייבותו, אם התחייב בדמיו, שכן שעבד גופו על כך. ולדעת הנתייה"מ, רק אם הדבר מצוי בידו או בשוק, מחויב במקח, ואינו רשאי לחזור בו.

**לסיכום:** הגאונים שהובאו בנמוק"י והיד רמה סברו שקניין אתן הוא קניין דברים ואינו מחייב. העיטור סבר שאינו קניין דברים, וחייב במה שהתחייב. בדעת הרשב"א - ישנה סתירה בדבריו, ואחרונים יישבו שסבר שקניין אתן לא הוי דברים וחייב, אך התחייבות 'אמכור' הוי קניין דברים. והמגיד משנה חילק בין שהתחייב בשטר שיכול לחזור בו, לבין שעשה על כך קניין סודר, שחייב בקניין זה.

יש לציין שאם כתב לשון אתן בחוזה, סבר הגרי"ש אלישיב בפסקי דין רבניים ח"ד עמ' 279 שמחייבת לשון זו. שכן החיסרון בלשון זו שהיא מתפרשת כהבטחה, והוי קניין דברים, אולם אם דברים ניכרים ומוכח שהיתה דעתו להתחייב ולשעבד נפשיה לכך, מחויב בו. אך לשון ברצוני לתת, גורעת<sup>226</sup>.

<sup>225</sup> הקצוה"ח במשובב בס' ס סק"י הראה כשיטתו, שמחויב אף אם לא מצוי בשוק. שכן לעניין שאינו בעולם, לא מועיל שמצוי בשוק.

<sup>226</sup> פד"ר ח"ט עמ' 123

## הפסיקה בדין אתן

השו"ע בהלכות מתנה בס' רמה סעי' א-ב הביא שתי שיטות אם מהני קניין אתן: 'אם כתב בשטר אתננו לו, אף על פי שהעידו עליו העדים לא זכה המקבל'. והוסיף הרמ"א: 'ואפילו קנו מידו, קנין דברים'. והביא השו"ע שיטה נוספת: 'ויש אומרים שאם קנו מידו, מהני לשון אתן'.

הרמ"א בס' קנז סעי' ד הביא אומנם את שתי השיטות אם מחויב בקניין לבנות מחיצה ואם יכול לחזור בו, ולא הכריע. אך בס' רמה דלעיל כתב שמהרי"ו פסק כסברא ראשונה, שלא מועיל קניין אתן. ולכן כתב דהכותב לאשתו בשעת השידוכין לעשות לה כתובה גדולה, לא זכתה כל זמן שלא כתב לה. וכן הכריע הרמ"א ס' רמ"ו סעי' ד: 'האומר לחבירו אמכור לך וקנו מידו, לא קנה, שהווי קניין דברים'. כן נקט הסמ"ע בס' יב סק"כ בדעת הרמ"א שלא מהני קניין אתן, והווי קניין דברים.

בניגוד לכך לכאורה, פסק הרמ"א בס' רג סעי' א בשם תשובת הרשב"א: 'מי שקנו ממנו שיעשה שטר מחילה לחבירו הווי קניין דברים, דשטר מחילה אינו אלא סילוק בעלמא. אבל אי קנו ממנו להחזיר לחבירו כל זכויותיו שיש בו עליו, לא הווי קניין דברים'. והקשה הט"ז שם שהווי סתירה בפסקי הרמ"א, שכן דין זה שקנה להחזיר זכויותיו הווי רק למ"ד שקניין אתן מהני (וכן נראה שהבין הגר"א שם סק"ט שכתב את הרשב"א כמקור דין זה), והרי הרמ"א בס' רמה פסק שלא מהני. אך סיים הט"ז ובאר שאף למ"ד שקניין אתן הינו קניין דברים, מודה שיש להחזיר שטר חובות, שכן הווי שטר קניין לכו"ע (ובדעת הגר"א נראה שלא סבר כן, שהרי כתב שדין הרמ"א מבוסס רק למ"ד שקניין אתן מהני).

הב"ש בס' נא סק"י הביא שהב"ח בחו"מ ס' רמה כתב בדעת המהרי"ו שלא הכריע בין הדעות אם קנין אתן מהני. בניגוד לדעת הח"מ שסבר בדעת המהרי"ו שס"ל קנין אתן מהני<sup>227</sup>.

בביאור שיטת השו"ע שמהני קניין אתן, כתב הטור בס' קנז משמיה דהרמ"ה שרק אם אומר לחלוק או להשתתף או לילך חשיב קניין דברים. אבל האומר אתן לא הווי קניין דברים שכן חייב עצמו לתת.

לכן כל שאומר 'אמכור', לא הווי כ'אתן', כיון שלא קיבל על עצמו שיעבוד ממון אלא התחייבות על פעולה, כן כתב הלחם רב בס' קצג: 'דקנין לתת קאי על הממון, ולא משמע ליה קנין דברים. אבל למכור, משמע דהווי קנין דברים'. לאפוקי משיטת בעל העיטור שלא חילק בין הלשונות, וכל שהיה קניין מהני.

לפיכך האומר: 'הריני מקבל בקניין לחלוק עימך'<sup>228</sup>, או 'אלך למקום פלוני'<sup>229</sup>, 'אמחל לך על חוב מסויים'<sup>230</sup>, 'מקבל בקניין להשתתף עם פלוני'<sup>231</sup>, 'מקבל בקניין שאקבל גט'<sup>232</sup>, 'מקבל בקניין שהוא יהיה מוהל לבני'<sup>233</sup>, 'מקבל בקניין לבטל כל תביעות ושטרות שיש לי'<sup>234</sup>, 'לסגור ולסתום חלון'<sup>235</sup>, 'מרשה

<sup>227</sup> הגם שהרמ"א כתב בהג"ה שהמהרי"ו פסק כדעה הראשונה דקנין אתן לא מהני. והעלה הב"ש שיתכן להבין שסבר המהרי"ו שכל עוד לא נתן, לא חל החיוב על הנכסים, ולכן סבר הרמ"א בדעתו שלא חל החיוב.

<sup>228</sup> שו"ע בס' קנז סעי' ב

<sup>229</sup> רמב"ם הלכות מכירה פ"ה ה"ד

<sup>230</sup> רמ"א בס' רג סעי' א. הסמ"ע בס' יב סק"כ כתב שאם נמצא הכסף ביד המקבל מהני לשון זו, ומחול. אך הט"ז בס' רג דחה דבריו, וסבר שלא חלה המחילה.

<sup>231</sup> רמב"ם שם

<sup>232</sup> ב"י בס' קצה הביא בשם שו"ת מהר"ם מינץ סי' יז.

<sup>233</sup> הרמ"א ביו"ד בס' רסד סעי' א הביא בשם שו"ת הרא"ש כלל יב אות ג. והש"ך שם סק"ג והט"ז שם כתבו דהווי קניין דברים.

<sup>234</sup> בני חיי סי' רג

<sup>235</sup> שו"ת רשב"א ח"ב סי' מב

לפתוח חלון<sup>236</sup>, הוי קנין דברים, ואין לשונות מחייבות הגם שנעשה ע"כ קניין. ואף במקום שנהוג להקנות דברים אלו ע"י קניין, אינו מחויב בו<sup>237</sup>.

ואף אם יקבל על עצמו התחייבות בלשון זו, הוי התחייבות על דבר שאין בו ממש, ונחלקו הפוסקים אם מהני התחייבות. דעת הסמ"ע בס"י רמג ס"ק יט, הערוך השולחן בס"י ס"ק יא בשו"ת לחם רב בס"י קמז שלא מהני. ובפרט מטה אהרן ס"י טז הביא מחלוקת בדבר. ובנחל יצחק ס"י ס"ק ג כתב שדעת התוס' שמהני. אך מספקא לא מפקינן ממונא, ולא יוכלו להוציא ממון על סמך התחייבותו.

יש לציין, שהגם שיש נוסח שאינו מחייב, אם על דעת כן נעשתה עסקה וקניין בין הצדדים, קיום העסקה מותנה בקיום התנאי ביניהם, והפרת התנאי מהווה כביטול יסוד העסקה כולה.

## הלוקח רשאי לחזור בו

מצאנו מצבים שהמוכר מחויב לקיום החוזה מצד התחייבותו והשתעבדותו, אך הקונה, לא יהא חייב לקיים את המקח ויהא רשאי לחזור בו, ולא מחויב לתנאים שהציבו והסכים עליהם עד כה. וכ"כ הנתיחה"מ בס"י רח סק"ד: 'ולפי מה שכתבתי לעיל דמיירי בחיוב, בלאו הכי אתי שפיר שהמוכר אינו יכול לחזור בו שהתחייב עצמו, משא"כ הלוקח'.

## התחייבות<sup>238</sup>

השו"ע בס"י סעי' ו כתב: 'הו"ו עלי עדים שאני מתחייב לפלוני בכך וכך, והוא שקנו מידו<sup>239</sup>'. והקשה הש"ך שם ס"ק כו, שאמנם דעת בעל התרומות שלא ניתן להתחייב בלא קניין, אך דעת השו"ע כדעת הרמב"ם הלכות מכירה יא, טו שיכול אדם לחייב עצמו באומרו 'אתם עדי', ומדוע צריך לקניין.

התומים שם ס"ק יד יישב את דברי השו"ע, שצריך קניין כאשר החיוב אינו מוחלט ומיידי: 'תמהני, הלא הש"ך גופיה... הסכים בישוב הפוסקים דס"ל דמחייב עצמו בלי קניין... (והקשו מהדיון) גבי מתנה שומר חנים להיות כשואל (שצריך) דוקא קנין. ותירץ (הש"ך), הואיל ואינו חיובו בהחלט כי אם בדרך תנאי... לא מחייב רק

<sup>236</sup> פרט מטה אהרן ח"א ס"י ז

<sup>237</sup> המהר"ם מרוטנבורג סבר שיש לילך בתר מנהג המקום, והוא מחייב. אך בשו"ת הרא"ש כלל יב, ג חלק עליו וסבר שלא ניתן לחייב בדיבור בעלמא, ומנהג גרוע הוא. הביאו הב"י ב"ס"ב רסד, והש"ך שם סק"ז. וכן המרדכי בשבט בס"י תעג הביא מחלוקת ר' יחיאל ור' יואל בדבר, ור' יחיאל סבר שאף סיטומתא לא מהני.

<sup>238</sup> מצאנו אומנם שהתחייבות מחייבת בעת הקידושין, כמבואר בכתובות קב. ובאהע"ז בס"י נא. משום שימחת החיתון. ואין כאן מקומו להאריך. וכן אם המקבל עני, מחייב בדיבורו מטעם נדר צדקה, ראה ב"י אהע"ז ס"י נא.

<sup>239</sup> בעיית אסמכתא

במקרים רבים מלווה התחייבות לתת בבעיית אסמכתא, שדעת הנותן היתה על דעת מסוימת.

איתא במסכת נדרים ב"דף כז: 'ההוא גברא דאתפס זכוותא בבי דינא. ואמר אי לא אתינא עד תלתין יומין, ליבטלון הני זכוותאי, איתניס ולא אתא. אמר רב הונא בטיל זכוותיה'. כיון שלא הגיע תוך פרק הזמן שהגדיר, בטלו זכויותיו. והקשתי הגמ', מדוע בטלו זכויותיו, והא הוא אסמכתא. והשיבה הגמ': 'שאני הכא, דמיתפסן זכותן'. ובאר הר"ן: 'כלומר שהוא מוחל כל כח זכות שיש לו באותן שטרות, דכיון דמחילה היא לית בה אסמכתא, דמיד זוכה בה תבירו. וכן במוסר ליד חבירו ואמר לו אם לא אעשה כך, זכה במה שבידך קנה, דליכא אסמכתא אלא באומר אתן או אשלם'. נמצאנו למדים שהאומר אתן או אשלם על דעת מסוימת, הוי קניין אסמכתא.

אולם הגר"א גולדשמידט בפ"ד ח"א עמ' 145 ח"ד עמ' 354 סבר שיש לחלק בין לשון אתן, שמשמעותה התחייבות על הפעולה ליתן בעתיד, שאכן תלוי בדעתו בעת ההבטחה אם התכוון לתת במצב הנוכחי. לבין לשון אשלם, שכוונתו להתחייב כעת החיוב תשלום, ובכך משעבד נפשיה כרגע בחיוב זה, ואין כלל בעיית אסמכתא.

הגמ' בנדרים שם תהתה כיצד מועילה מחילת בעל הזכויות, והרי ישנה בעיא של אסמכתא, ויישבה הגמ': 'והוא דקנו מיניה בב"ד חשוב'. וכן פסק רמב"ם בהלכות מכירה יא, יג, וכ"כ השו"ע בס"י רח סעי' טו.

הרמ"א שם הוסיף: 'אם צוה לכתוב בשטר שקנו ממנו בבית דין חשוב, אף על גב דלא קנו, מהני. דהודאת בעל דין כמאה עדים דמי'. נמצא, שאף שלא נעשה הקניין בב"ד חשוב, די שיודה שנעשה באופן זה, ובכך פותר בעיית אסמכתא.

הפ"ש בס"י רא הביא משמיה דהחת"ס שקניין סיטומתא פוטר בעיית אסמכתא. וכן הוא ברמ"א בס"י רכט סעי' ה שערב אחר מתן מעות שעשה קניין תקיעת כף, מהני, ואין חסרון של אסמכתא. הרי כל שעושה קניין בדרך סיטומתא, אין חסרון של אסמכתא. וכ"כ בשו"ת המהרש"ל בס"י לו ובשו"ת דברי חיים ח"ב ס"י כו. אומנם המהרש"ם ח"ה ס"י מה חלק על כך: 'דקנין המועיל בדד"מ לא גרע מסיטומתא... דלא אמרינן דד"מ נגד ד"ת היכי דלא מועיל הקנין כלל... א"כ שוב השטר שהוא קנין המועיל בדד"מ בודאי לא גרע מקנין גמור'. כלומר, לא יתכן שקניין סיטומתא יפעל חלות יותר מקניין שמועיל מדינא. הגר"ש אלישיב בפסקי דין רבניים ח"ד עמ' 279 כתב: 'אם היה לנו הוכחה שבשעה שקיבל הקנין, כוונתו היתה לשעבודה נפשיה... שהיה מועיל גם להרמ"ה ודעימיה. וא"כ המנהג בין הסוחרים שרואים את חתימתם בחוזה כדבר המחייב אותם לשלם, שוב י"ל דאין לשון אתן פוגם בתוקפו של ההסכם'.

עוד מצאנו, שכל שהתחייב כתמורה למשהו, אין חסרון של אסמכתא. השו"ע בס"י רכה סעי' ג פסק שמוכר קרקע לחבירו שקיבל על עצמו אחריות נכסים, אף שבסמכתא לא מקבל על עצמו כן משום שהוי אסמכתא, אם קיבל בפירוש, חייב בדבר. ובאר המהרש"ם ס"י כח בשום שו"ת הרי"ף שכל שמקבל על עצמו תמורת דבר, אין חסרון של אסמכתא. וכן השו"ע בס"י שטו סעי' ד פסק לגבי ראובן ששכר משמעון נער לשרתו, והמשכיר קיבל על עמו כל נזק שיעשה הנער, שחייב על כך. כיון שכל תנאי שכירות, מחייב לכל אשר התנו וקיבל על עצמו. וכן הוא בנתיחה"מ ריש ס"י ס שכל שהוא מתנאי המקח, ין חסרון באסמכתא.



בקניין, וכ"כ הנתייה"מ ס"ס ס"ק יג. הרי שדרוש קניין בכל מצב שהחייב אינו ברור, ולכך היה צריך השו"ע לקניין כשחייב עצמו (ובמשפטיך ליעקב ס"ט עמ' קמו, תמה דאם אמר בלשון ההתחייבות 'אתם עדי', לא צריך קניין נוסף).

המהר"ש הלוי בתשו' חו"מ ס"ה כתב שלא מהני להתחייב בעתיד, רק שיחייב עצמו עתה: 'דצריך שיכתוב מודה אני לך שאני חייב לך, או שאני מתחייב עתה לפלוני. נראה שאם אינו כותב בלשון זה לא מהני... משום שלשון אתן אינו מועיל משום שהם דברים בעלמא, ואפילו קנו מידו'. הרי שסבר שחייב עצמו בלשון עתיד אינה מחייבת, ורק בלשון הווה ועבר מחויב.

הסמ"ע בס"ס ס"ק יח חלק עליו וסבר שמהני לשון התחייבות גם בלשון עתידית: 'ואפילו לדעת האומרים דאם קנו מידו ליתן או אתן לא קנה... מ"מ בזה שחייב נפשו ליתן לזה, הכל מודים שקנה', וכ"כ הש"ך בס"ס ס"ק כד, והאמרי בינה בהלכות הלואה ס"ג נא. וכ"כ הפת"ש בשם הנוב"י. על כן אם יאמר שמתחייב בקניין לתת, יהא חייב בו.

## זכרון דברים

הט"ז בס"ס ס"ק יב כתב שאם כתבו ראשי פרקים ועשאו קניין סודר, אע"ג דלא אמרו (שכותבים את הראשי פרקים ועושים קניין) ע"מ שיכתוב השטרות, הוי כאומר בפירוש ע"מ שיכתבו. כי בוודאי כוונתם לזה, כי כן מנהג פשוט אחר כתיבת ראשי פרקים כותבין התנאים. לכן יכול כ"א לחזור אחר כתיבת ראשי הפרקים, ויכול למחות שאל יכתוב התנאים ופטור מקנס. וכן פסק הב"ש שם.

נראה מהט"ז והב"ש, שאין הזכרון דברים מחייב, ויש בו רק מוסכמה להתחייב לאחר מכן בתנאים. ועל כן יכולים לחזור בהם מהנזכר בנוסח הראשי פרקים. וכן מבואר בשו"ת רעק"א תניינא ס"י עה.

אולם הב"ש האחרון אהע"ז שאלה יב כתב לדחות דעת הט"ז והב"ש: 'נראה לפי עניות דעתי דבטלו דבריהם נגד רוב הפוסקים', והסיק שאין יכולים לחזור בהם לאחר חתימת ראשי פרקים. וכ"כ נודע ביהודה מהדו"ת חיו"ד ס"י קמח שאין יכול לחזור בו לאחר ראשי פרקים, וכ"כ טיב קידושין ס"י נ"ס ק"ז. ולדבריהם, שטר זכרון דברים מחייב.

המהרש"ם ח"ג ס"י קכז כתב: 'דבאם נכתב בראשי פרקים שנעשה בבי"ד חשוב ומעכשיו... חייב בקנס', וסבר שאף לט"ז מהני נוסח זה בכדי לחייבו. הרי שניתן להוסיף לנוסח הסכם שנעשה בראשי פרקים לכתוב הודאה שנעשה בפני בי"ד חשוב ומעכשיו, ובכך להשוות לשטר משקל ערך מחייב.

## נוסח התחייבות בר תוקף

ניתן לנסח התחייבות כך: 'פלוני מתחייב בקניין לטובת אלמוני סכום כסף בסך... אלמוני מתחייב בקניין שאם צד א' יעשה את הפעולה שהבטיח, כל התחייבותו של צד א' מחולה לו מעכשיו. אך אם לא יעשה צד א' את הפעולה שהבטיח, זכאי צד ב' לתבוע מצד א' את כל הסכום שהתחייב בו צד א'. התחייבותו של צד א' היא ללא תנאי. והעדים מעידים שנעשתה ללא תנאי<sup>240</sup>'.

<sup>240</sup> על פי הנתייה"מ בס"י רז ס"ק יט.